

ข้อสอบสัมภาษณ์พระอภิธรรม ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๓
อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชั้น จุฬอาภิธรรมมิกะโท

สอบวันอาทิตย์ที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๓

วิชา : ปกิณณกสังคหะ สมุจยสังคหะ ๕ ข้อ

๒๕ คะแนน

เวลา ๑๕ นาที

๑. จงแสดงมาติกาทั้ง ๖ พร้อมความหมาย?

ตอบ แสดงมาติกาทั้ง ๖ พร้อมความหมายดังนี้ คือ

๑. เวทนาสังคหะ หมายความว่า การสงเคราะห์จิตเจตสิกโดยประเภทแห่งเวทนา ๓ หรือ ๕
๒. เหตุสังคหะ หมายความว่า การสงเคราะห์จิตเจตสิกโดยประเภทแห่งเหตุ ๖
๓. กิจจสังคหะ หมายความว่า การสงเคราะห์จิตเจตสิกโดยประเภทแห่งกิจ ๑๔ และฐาน ๑๐
๔. ทวารสังคหะ หมายความว่า การสงเคราะห์จิตเจตสิกโดยประเภทแห่งทวาร ๖
๕. อารัมมณสังคหะ หมายความว่า การสงเคราะห์จิตเจตสิกโดยประเภทแห่งอารมณ์ ๖
๖. วัตถุสังคหะ หมายความว่า การสงเคราะห์จิตเจตสิกโดยประเภทแห่งวัตถุ ๖

๒. ทวารมี ๖ วัตถุมี ๖ ทั้งสองอย่างนี้ องค์ธรรมต่างกันหรือเหมือนกัน จงแสดงมาดู ?

ตอบ เหมือนกันก็มี ต่างกันก็มี ส่วนที่เหมือนกันนั้นคือ

- จักขุทวารกับจักขุวัตถุ องค์ธรรมได้แก่ จักขุปสาท
- โสตทวารกับโสตวัตถุ องค์ธรรมได้แก่ โสตปสาท
- ฆานทวารกับฆานวัตถุ องค์ธรรมได้แก่ ฆานปสาท
- ชีวหาทวารกับชีวหาวัตถุ องค์ธรรมได้แก่ ชิวหาปสาท
- กายทวารกับกายวัตถุ องค์ธรรมได้แก่ กายปสาท

ส่วนที่ต่างกันคือ มโนทวาร องค์ธรรมได้แก่ ภาวจิต ๑๙ ทหัยวัตถุ องค์ธรรมได้แก่ ทหัยรูป

๓. ให้แปลคาถาดังต่อไปนี้

อภุชสฺสจฺจ ตถา เทว จ

นวางฺกุชฺช เทว ยถากุณมํ

เอก ทวิ ตติ จตุ ปณฺจ

กิจจญฺจนาณานิ นิทฺทิสเส ?

ตอบ คาถานี้แปลความว่า แสดงจำนวนจิต โดยหน้าที่และฐานตามลำดับดังนี้คือ

- จิตที่มีหน้าที่ ๑ และฐาน ๑ มีจำนวน ๖๘ ดวง
- จิตที่มีหน้าที่ ๒ และฐาน ๒ มีจำนวน ๒ ดวง
- จิตที่มีหน้าที่ ๓ และฐาน ๓ มีจำนวน ๙ ดวง
- จิตที่มีหน้าที่ ๔ และฐาน ๔ มีจำนวน ๘ ดวง
- จิตที่มีหน้าที่ ๕ และฐาน ๕ มีจำนวน ๒ ดวง

๔. ในวัตถุธรรม ๗๒ นั้น วัตถุธรรมที่แสดงไว้ในอกุศลสังคหะ มิสกสังคหะ โพรปิกขียสังคหะ สัพพสังคหะ แต่ละหมวด มีจำนวนเท่าใด คืออะไรบ้าง?

ตอบ ในวัตถุธรรม ๗๒ นั้น

- วัตถุธรรมที่แสดงไว้ในอกุศลสังคหะมี ๑๔ คือ อกุศลเจตสิก ๑๔
- วัตถุธรรมที่แสดงไว้ในมิสกสังคหะมี ๓๖ คือ จิต ๑ เจตสิก ๒๖ รูป ๙
- วัตถุธรรมที่แสดงไว้ในโพรปิกขียสังคหะ มี ๑๔ คือ จิต ๑ เจตสิก ๑๓
- วัตถุธรรมที่แสดงไว้ในสัพพสังคหะ มี ๗๒ คือ จิต ๑ เจตสิก ๕๒ นิพัตถนรูป ๑๘ นิพพาน ๑

๕. ก.ในสัพพสังคหะมีธรรมอยู่กี่หมวด คืออะไรบ้าง ? เมื่อว่าโดยประเภทแล้วมีเท่าไร ?

ข. ให้แสดงอุปาทานักขันธ ๕ พร้อมทั้งความหมายและองค์ธรรม ?

ตอบ ก. ในสัพพสังคหะธรรมมีอยู่ ๕ หมวด คือ ๑.ขันธ ๒. อุปาทานักขันธ ๓. आयตนะ ๔. ธาตุ ๕. สัจจะ เมื่อว่าโดยประเภทแล้วมี ๓๙ (ไม่ต้องนับอุปาทานักขันธโดยเฉพาะ)

ข. อุปาทานักขันธมี ๕ คือ

๑. รูปอุปาทานักขันธ กองรูป ที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน องค์ธรรมได้แก่ รูป ๒๘

๒. เวทณูปาทานักขันธ กองเวทนา ที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน องค์ธรรมได้แก่เวทนาเจตสิก ที่ในโลเกียจิต ๘๑

๓. สัญญูปาทานักขันธ กองสัญญา ที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน องค์ธรรมได้แก่ สัญญาเจตสิกที่ในโลเกียจิต ๘๑

๔. สังขารูปาทานักขันธ กองสังขารที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน องค์ธรรมได้แก่เจตสิก ๕๐ (เว้นเวทนา สัญญา) ที่ในโลเกียจิต ๘๑

๕. วิญญาณูปาทานักขันธ กองจิต ที่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน องค์ธรรมได้แก่ โลเกียจิต ๘๑

ฝ่ายหลักสูตรและการสอน อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เฉลยข้อสอบข้อเขียนพระอภิธรรม ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๖๓

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชั้น จุฬอาภิธรรมมิกะโท

สอบ วันเสาร์ที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๓

วิชา : ปกิณณกสังคหะ สมุจจยสังคหะ ๑๐ ข้อ รวม ๑๐๐ คะแนน

เวลา ๔ ชม.

๑. ก. จงแปลคาถาดังต่อไปนี้ สมปยุตตา ยถาโยคํ ฯลฯ สงคโห นาม นียเต

ข. ให้อธิบายความเป็นไปแห่งประเภทเวทนา ๓ มาดู ?

ตอบ ก. แปลคาถาดังต่อไปนี้

สภาวะธรรม ๕๓ คือจิตและเจตสิก ชื่อว่า นามเตปญญาส ว่าโดยลักษณะของตน ๆ ประกอบด้วย

เอกุปปาทตา เป็นต้น ตามที่ประกอบได้ ดังแสดงแล้วโดยพิสดาร (ในปริจเฉทที่ ๒)

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะแสดงปกิณณกสังคหะ ของจิตและเจตสิก ว่าด้วยอำนาจแห่งการเกิดขึ้นของจิต โดยประเภทแห่งเวทนา เหตุ กิจ ทวาร อารมณ์ และวัตถุตามสมควร

ข. ความเป็นไปแห่งประเภทเวทนา ๓ มีดังนี้ การเสวยอารมณ์ของสัตว์ทั้งหลายนั้น ย่อมมีอยู่ ๓ อย่างด้วยกันคือ

๑. ในขณะที่เสวยอารมณ์อยู่นั้น บางทีก็รู้สึกสบายเรียกว่า สุขเวทนา

๒. ในขณะที่เสวยอารมณ์อยู่นั้น บางทีก็รู้สึกไม่สบาย เรียกว่า ทุกขเวทนา

๓. ในขณะที่เสวยอารมณ์อยู่นั้น บางทีก็รู้สึกเฉย ๆ ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์ เรียกว่า อุเบกขาเวทนา

๒. ก. ให้จำแนกจิต ๑๒๑ โดยเวทนา ๓ มาดู ?

ข. เมื่อจำแนกจิตโดยเหตุ ๖ แล้ว มีแต่ อเหตุกจิต เอกเหตุกจิต ทวิเหตุกจิต ตติเหตุกจิต ส่วนจตุเหตุกจิต ปัญจเหตุกจิต ฉเหตุกจิต นั้นไม่มี ที่เป็นเช่นนั้น เพราะเหตุใด ?

ตอบ ก. จำแนกจิต ๑๒๑ โดยเวทนา ๓

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วยสุขเวทนา มี ๖๓ คือ สุขสหคตกายวิญญูณจิต ๑ โสมนัสสหคตจิต ๖๒

๒. จิตที่เกิดพร้อมด้วยทุกขเวทนา มี ๓ คือ ทุกขสหคตกายวิญญูณจิต ๑ โทมนัสสหคตจิต ๒

๓. จิตที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา มี ๕๕ คือ อุเบกขาสหคตจิต ๕๕

ข. การที่จตุเหตุกจิต ปัญจเหตุกจิต ฉเหตุกจิต ไม่มีนั้น เพราะ อกุศลเหตุมีเพียง ๓ กุศลเหตุ และ อพยากตเหตุ ก็มีเพียง ๓ ธรรมดา อกุศลเหตุ กับ กุศลเหตุ หรือกับ อพยากตเหตุ นั้น เกิดขึ้นพร้อมกันในจิตดวงเดียวกันไม่ได้ ฉะนั้น จตุเหตุกจิต ปัญจเหตุกจิต ฉเหตุกจิต จึงไม่มี

๓. กิจมี ๑๔ กิจ แต่ฐานของกิจเหล่านั้นมีเพียง ๑๐ ฐาน ที่เป็นเช่นนั้น เพราะเหตุใด ? ให้แสดงฐานโดยพิสดารว่ามีจำนวนเท่าใด ? คืออะไรบ้าง ? พร้อมทั้งยกหลักฐานบาลีขึ้นแสดงด้วย

ตอบ กิจมี ๑๔ กิจ แต่ฐานของกิจมีเพียง ๑๐ ฐาน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ ทสสนกิจ สวณกิจ ฆายนกิจ สายนกิจ ผุสนกิจ ทั้ง ๕ นี้ต้องตั้งอยู่ในระหว่าง ปัญจทวาราวชชนจิต กับ สัมปฏิจฉนจิต เท่านั้น ตั้งอยู่ที่อื่นไม่ได้ ฐานนี้เรียกว่า ปัญจวิญญูณฐาน ด้วยเหตุนี้ฐานจึงมีเพียง ๑๐ ฐาน

ฐานโดยพิสดาร มีจำนวน ๒๕ คือ

ปฏิสนธิฐาน มี ๑ ภวังคฐาน มี ๖ อาวชชนฐาน มี ๒ ปัญจวิญญูณฐาน มี ๑ สัมปฏิจฉนฐาน มี ๑

สันตிரณฐาน มี ๑ โวฏฐัพพณฐาน มี ๒ ขวนฐาน มี ๖ ตทารัมมณฐานมี ๒ จุตติฐาน มี ๓ รวมเป็นฐาน ๒๕

ดังมีหลักฐานบาลีแสดงว่า

สนธิ เอกํ ฉ ภวังคํ

ทวารวชนํ ปญญาทเยกํ

เทว โว โข ฉ ตทาเทวติ

จุตติ ปญจวิสติ.

๔. ให้แสดงจิตที่เกิดใน ทวาร และ พ้นจากทวาร โดยแน่นอนและไม่แน่นอน ดังต่อไปนี้

ก. จิตที่เกิดในทวารเดียว

ข. จิตที่เกิดในทวาร ๕

ค. จิตที่เกิดในทวาร ๖

ง. จิตที่เกิดพ้นจากทวาร ๖

ตอบ ก. จิตที่เกิดในทวารเดียว โดยแน่นอน มี ๓๖ หรือ ๖๘ ดวง ได้แก่ ทวิปัญจวิญญูณจิต ๑๐ อัปปนาชวนจิต ๒๖ หรือ ๕๘ ไม่แน่นอน ได้แก่ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญจวิญญูณจิต ๑๐)

- ข. จิตที่เกิดในทวาร ๕ โดยแน่นอน มี ๓ ดวง ได้แก่ มโนธาตุ ๓ ไม่แน่นอน ได้แก่ กามจิต ๔๑ (เว้นทวิปัญญาวิญญานจิต ๑๐ มโนธาตุ ๓)
- ค. จิตที่เกิดในทวาร ๖ โดยแน่นอน มี ๓๑ ดวง ได้แก่ โสมนัสสันตிரณจิต ๑ มโนทวาราวชชนจิต ๑ กามชวนจิต ๒๙ ไม่แน่นอน มี ๑๐ ดวง ได้แก่ อุเบกขาสันตிரณจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘
- ง. จิตที่เกิดพ้นจากทวาร ๖ โดยแน่นอน มี ๙ ดวง ได้แก่ มหัคคตวิปากจิต ๙ ไม่แน่นอน ได้แก่ อุเบกขาสันตிரณจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘

๕. ให้แสดงจิตเจตสิกที่รับอารมณ์โดยแน่นอนดังต่อไปนี้ ๑. นิพพานอารมณ์ ๒. นามอารมณ์ ๓. รูปอารมณ์

๔. บัญญัติอารมณ์ ๕. ประมัตถอารมณ์

- ตอบ** ๑. จิตที่รับนิพพานอารมณ์ โดยแน่นอนมี ๘ ดวงคือ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิกที่รับนิพพานอารมณ์ โดยแน่นอนไม่มี
๒. จิตที่รับนามอารมณ์โดยแน่นอน มี ๑๔ ดวงคือ วิญญานัญญาตนญาณจิต ๓ เนวสัญญานาสัญญายตนญาณจิต ๓ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิกที่รับนามอารมณ์ โดยแน่นอนไม่มี
๓. จิตที่รับรูปอารมณ์ โดยแน่นอนมี ๑๓ ดวงคือ ทวิปัญญาวิญญานจิต ๑๐ มโนธาตุ ๓ เจตสิกที่รับรูปอารมณ์ โดยแน่นอน ไม่มี
๔. จิตที่รับบัญญัติอารมณ์ โดยแน่นอน มี ๒๑ ดวงคือ รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญญาจิต ๒) อากาสนัญญาตนะจิต ๓ อากิญจัญญายตนญาณจิต ๓ เจตสิกที่รับบัญญัติอารมณ์โดยแน่นอน มี ๒ ดวงคืออัปปมัญญาเจตสิก ๒
๕. จิตที่รับประมัตถอารมณ์ โดยแน่นอน มี ๓๙ ดวงคือ ทวิปัญจวิญญานจิต ๑๐ มโนธาตุ ๓ ตทารัมมณจิต ๑๑ หลิตุปปาตจิต ๑ วิญญานัญญาตนญาณจิต ๓ เนวสัญญานาสัญญายตนญาณจิต ๓ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิกที่รับประมัตถอารมณ์ โดยแน่นอน มี ๓ ดวงคือ วีรติเจตสิก ๓

๖. ก. ปริจเฉทที่ ๗ เรียกว่าอะไร ? หมายความว่าอะไร? มีธรรมอยู่เท่าไร? อะไรบ้าง?

ข. วัตถุธรรม หมายความว่าอะไร? มีเท่าไร คืออะไรบ้าง? (ไม่ต้องยกเหตุผล)

ตอบ ก. ปริจเฉทที่ ๗ เรียกว่า สมุจจยสังคหะ

หมายความว่า ปริจเฉท ที่แสดงการรวบรวมประมัตถธรรมทั้ง ๔ ที่มีสภาพเข้ากันได้ให้อยู่เป็นหมวด ๆ มี ๔ หมวด คือ

๑. อกุศลสังคหะ การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลโดยส่วนเดียวหมวดหนึ่ง
 ๒. มิสสกสังคหะ การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็น กุศล อกุศล อพยากตะ ทั้ง ๓ ปนกัน หมวดหนึ่ง
 ๓. โพธิปักขิยสังคหะ การแสดงสงเคราะห์ธรรมที่เป็นฝ่ายมรรคญาณ หมวดหนึ่ง
 ๔. สัพพสังคหะ การแสดงสงเคราะห์จิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งเป็นวัตถุธรรมทั้งหมดรวมกันหมวดหนึ่ง
- ข. วัตถุธรรม หมายความว่าธรรมที่มีองค์ธรรมประมัตถ์ของตนโดยเฉพาะ สามารถปรากฏแก่ปัญญาได้ มี ๗๒ คือ จิต ๑ เจตสิก ๕๒ นิพันนรูป ๑๘ นิพพาน ๑

๗. ก. กิเลสมีจำนวนเท่าใด คืออะไรบ้าง ? ให้แสดงมาเฉพาะชื่อ

ข. ให้แสดงการนับกิเลสโดยพิสดาร ๑๕๐๐ มาดู ?

- ตอบ** ก. กิเลสมีจำนวน ๑๐ คือ ๑. โลภกิเลส ๒. โทสกิเลส ๓. โมหกิเลส ๔. มานกิเลส ๕. ทิฏฐิกิเลส ๖. วิจิกิจฉากิเลส ๗. ถีนกิเลส ๘. อุทธัจจกิเลส ๙. อหิริกกิเลส ๑๐. อนัตตตัปปกิเลส
- ข. แสดงการนับกิเลส โดยพิสดาร ๑๕๐๐ อารมณ์ที่เป็นเหตุให้กิเลส ๑๐ เกิดขึ้นได้นั้นมี ๑๕๐ คือ นามเตปัญญาสะ คือ นามธรรม ๕๓ นิพันนรูป ๑๘ ลักษณะรูป ๔ รวม ๗๕
- ในอัมมัตตสันดาน คือ ภายในตัวเรามี ๗๕
- ในพหิตสสันดาน คือ สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตที่อยู่ภายนอกตัวเรามี ๗๕ รวม ๑๕๐ อารมณ์ ๑๕๐ คุณด้วย
- กิเลส ๑๐ คงเป็นกิเลส ๑๕๐๐

๘. ก. คำว่า ฌาน หมายความว่าอย่างไร ? และธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อ องค์ฌานนั้นคืออะไร ? ให้แสดง โดยเฉพาะ ๆ

ข. จงแสดงความหมาย พร้อมองค์ธรรม ของอินทรีย์ต่อไปนี้

๑. อัญญาตัญญูสามินทรีย์ ๒. อัญญินทรีย์ ๓. อัญญาตาวินทรีย์

ตอบ ก. คำว่า ฌาน หมายความว่า การเข้าไปเพ่งอารมณ์มีกสิณ เป็นต้น หรือเผารธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ฉะนั้น จึงชื่อว่า ฌาน ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อองค์ฌาน นั้นคือ

ถีนมิทธนิรวิณฺณ เป็นปฏิปักษ์กับ วิตก

วิจิกิจฉานนิรวิณฺณ เป็นปฏิปักษ์กับ วิจาร

พยาปาหนิรวิณฺณ เป็นปฏิปักษ์กับ ปิติ

กามฉันทนิรวิณฺณ เป็นปฏิปักษ์กับ เอกัคคตา

อุทัจจกุกกุจจนิรวิณฺณ และ โทมนัสเวทนา เป็นปฏิปักษ์กับ โสมนัสเวทนา และ อุเบกขาเวทนา

ปิติ และ โสมนัสเวทนา เป็นปฏิปักษ์กับ โทมนัสเวทนา

ข. แสดงความหมายพร้อมองค์ธรรม ของ

๑. อัญญาตัญญูสามินทรีย์ ธรรมชาติที่เป็นผู้ปกครองในการรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ที่ตนไม่เคยรู้ องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ในโสตาปัตติมรรคจิต ๑

๒. อัญญินทรีย์ ธรรมชาติที่เป็นผู้ปกครองในการรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ที่ตนเคยรู้ องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ในมรรคจิตเบื้องบน ๓ และผลจิตเบื้องต่ำ ๓

๓. อัญญาตาวินทรีย์ ธรรมชาติที่เป็นผู้ปกครองในการรู้แจ้งอริยสัจ ๔ สิ้นสุดแล้ว องค์ธรรมได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่ใน อรหัตตผลจิต ๑

๙. ก. ให้แปลคาถาที่แสดงองค์ธรรมในมิสกสังคหะทั้ง ๗ หมวดมาดู ?

ข. จงแสดงถึงการนำมาของอาหารทั้ง ๔ โดยเฉพาะ ๆ ไม่ต้องยกหลักฐานบาลีขึ้นแสดง

ตอบ ก. แปลคาถาที่แสดงองค์ธรรมในมิสกสังคหะทั้ง ๗ หมวด ดังนี้คือ

เหตุ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาตมแล้ว มี ๖

ฌานังคะ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาตมแล้ว มี ๕

มัคคังคะ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาตมแล้ว มี ๙

อินทรีย์ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาตมแล้ว มี ๑๖

พละ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาตมแล้ว มี ๙

อธิปัตติ เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาตมแล้ว มี ๔

อาหาร เมื่อว่าโดยองค์ธรรมปรมาตมแล้ว มี ๔ เหมือนกัน

นักศึกษาทั้งหลาย พึงทราบการแสดงมิสกสังคหะ ที่มีกุศลเป็นต้นปะปนกันโดยมี ๗ หมวดดังนี้

ข. การนำมาของอาหารทั้ง ๔ โดยเฉพาะ ๆ นั้นมีดังนี้คือ

๑. กพฬิการาหาร นำมาซึ่งอาหารขสุทธัญญูกกลาปให้เกิดในสันดานของสัตว์ทั้งหลาย

๒. ผัสสาหาร นำมาซึ่งเวทนา คือการเสวยอารมณ์เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เฉย ๆ บ้าง

๓. มโนสัทธเจตนาหาร นำมาซึ่งปฏิสนธิวิญญาณ คือการเกิดเป็นมนุษย์ เทวดา พรหม อปายสัตว์ และปวตติวิญญาณ คือการเห็น การได้ยิน เป็นต้น

๔. วิญญาณาหาร นำมาซึ่งเจตสิกและกัมมรูป

๑๐. จงจำแนกอริยสัจ ๔ โดยเหตุ - ผล และโลกียะ - โลกุตตระ เป็นต้น

ตอบ จำแนกอริยสัจ ๔ โดยเหตุ ผล และโลกียะ โลกุตตระเป็นต้นนั้น มีดังนี้

ทุกขสัจ เป็นผล สมุทยสัจ เป็นเหตุ

นิโรธสัจ เป็นผล มรรคสัจ เป็นเหตุ

ทุกขสังข	}	ทั้ง ๒ นี้ เป็นโลกียธรรม โลกียสังข
สมุทฺยสังข		
นิโรธสังข	}	ทั้ง ๒ นี้ เป็นโลกุตตรธรรม โลกุตตรสังข
มรรคสังข		

ทุกขสังข เป็นสังขที่มีความเป็นไปอยู่ในวิภวสงสาร ชื่อว่า ปวัตตีสังข
 สมุทฺยสังข เป็นสังขที่เป็นเหตุให้ทุกขสังขเกิดขึ้น เป็นไปอยู่ในวิภวสงสาร ชื่อว่า ปวัตติเหตุสังข
 นิโรธสังข เป็นสังขที่ถอยออกจากวิภวทุกข ชื่อว่า นิวัตตีสังข
 มรรคสังข เป็นสังขที่เป็นเหตุให้ถึงความถอยออกจากวิภวทุกข ชื่อว่า นิวัตติเหตุสังข

 ฝ่ายหลักสูตรและการสอน อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย